

יסודות השבת

שיעור עשרים ואחד

שיעור סיכום

בשיעורים האחרונים עסקנו בגדר איסור עשיית מלאכה בשבת, ועיינו בגדרי מצות שביתת בנו ובתו, עבדו ואמתו, בהמתו וכליו. בשיעור זה נסכם את עיקרי הדברים ונעמוד על היסודות שעלו במהלך השיעורים.

עיקרי הדיונים בשיעורים השונים סבבו סביב הציווי המופיע בפרשת יתרו:

ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלהיך, לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשערך. [שמות כ, ט-י]

מפשטות הכתובים עולה שאיסור עשיית מלאכה בשבת אינו נאמר ביחס לגופו של האדם בלבד, אלא כשם שעל האדם להימנע מעשיית מלאכה בשבת, כך עליו למנוע את סביבתו – בנו ובתו, עבדו ואמתו, בהמתו וגרו – מעשיית מלאכה בשבת.

בדרך זו לומד רבי אברהם אבן עזרא את הכתובים, ומהם הוא מסיק שכל בן ישראל אחראי על שמירת השבת של סביבתו הקרובה:

והנה על כל ישראל לשמור בנו או בתו שהם קטנים, ולא יעזבם שיעשו בשבת מעשה שהוא אסור עליו, וכן העבד והאמה והבהמה. גם הגר שהוא על דתו, והוא גר שער, על זה התנאי ידור בארצך שלא יעשה מלאכה בשבת. [ראב"ע שמות (הפירוש הקצר) כ, יז]

לפי דרכו של האבן עזרא נראה שקיימת חובה להפריש את הבן, העבד והגר גם כאשר הם עושים את מלאכת עצמם.

לגבי גר תושב הדבר שנוי במחלוקת תנאים:

גר תושב מותר לעשות מלאכה בשבת לעצמו כשיראה בחולו של מועד. רבי עקיבא אומר: כשיראה ביום טוב. רבי יוסי אומר: גר תושב עושה בשבת לעצמו כשיראה בחול. רבי שמעון אומר: אחד גר תושב ואחד עובד כוכבים, עבד ואמה התושבים עושין מלאכה בשבת לעצמן כשיראה בחול. [כריתות ט.]

לשיטת תנא קמא ורבי עקיבא, גר תושב אסור גם בעשיית מלאכת עצמו: לפי תנא קמא אסור במלאכות האסורות בחול המועד, ולפי רבי עקיבא במלאכות האסורות ביום טוב. לעומת זאת, לשיטת רבי יוסי ורבי שמעון, גר תושב מותר בעשיית מלאכה עצמו ללא הגבלה, ואינו אסור אלא בעשיית מלאכת ישראל. ואם כן, דברי האבן עזרא ניתנים להיאמר לפי שיטת תנא קמא ורבי עקיבא. אולם, להלכה נפסק כרבי יוסי ורבי שמעון², שהם אסורים במלאכת ישראל בלבד³.

בנוסף, הגמרא [קמא] אומרת שחובת האב להפריש את בנו העושה את מלאכתו היא "בקטן העושה לדעת אביו". מכך עולה שאדם אינו מצווה להפריש את בנו העושה מלאכה לעצמו. וכן

¹ ראב"ע מבאר באופן זה גם את דין שביתת בהמתו, אך מסברה ניתן לחלק בעניין זה בין בהמה לבנו, בתו, עבדו ואמתו. ואכן, הגמרא [קמא] לומדת מכתוב זה את איסור מחמר, ובפשטות לפי זה כתוב זה כלל אינו מהווה מקור לדין שביתת בהמתו, שהיא מבוססת על עיקרון אחר: החובה לתת יום מנוחה לעבדים ולבהמות שעבדו בששת ימי המעשה. [גדרי דין שביתת בהמתו ואיסור מחמר התבארו בהרחבה בשיעור הרביעי 'שביתת בהמתו' ובשיעור החמישי 'איסור מחמר'].

² כך עולה מדברי הגמרא [כריתות ט].

³ להרחבה בעניין זה עיין בשיעור השבעה עשר 'שביתת עבדו ואמתו'.

מפורש במכילתא דרשב"י [כ, י], שהחובה להפריש את בנו, עבדו ובהמתו מעשיית מלאכה היא רק כאשר הם עושים מלאכה בשבילו.

לפי האמור, ציוויים אלו אינם נובעים מאחריות המוטלת על האדם שבסביבתו לא תיעשה מלאכה בשבת, אלא מחובה שמלאכתו של האדם לא תיעשה בשבת. בהתאם לכך, כשם שאדם מצווה שלא לעשות מלאכה בגופו, כך הוא מצווה למנוע את מלאכתו מלהיעשות למענו על ידי בנו, עבדו, בהמתו וגרו.

הבנה זו, שציוויים אלו נובעים מהאיסור שמלאכת האדם תיעשה בשבת, יכולה לבאר את שיטת התוספתא [שבת א, ט], המכילתא דרשב"י [כ, ט] והירושלמי [פ"א ה"ט], לפיה קיים איסור במלאכתו של האדם הנעשית בשבת מאליה⁴. כמו כן, נראה שהבנה זו היא העומדת ביסוד דרשת המכילתא המלמדת על איסור שמלאכתו של האדם תיעשה בשבתות ובימים טובים על ידי גויים:

כל מלאכה לא יעשה בהם – לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך.

[מכילתא מסכתא דפסחא פרשה ט]

על פי האמור עד כה, ניתן להבין את ציווי התורה "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך" בשני אופנים:

- א. כמלמד על אחריות האדם שבסביבתו לא תיעשה מלאכה בשבת.
- ב. כאיסור שמלאכת האדם תיעשה בשבת.

נראה שבהבנות אלו תלויה מחלוקת הראשונים בגדר דין שביתת כלים⁵, הנלמד בגמרא [ית. מדרשה: "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו – לרבות שביתת כלים": לפי תוספות [יט. ד"ה לא], דרשה זו מלמדת על איסור שכליו של ישראל יעשו מלאכה בשבת, גם גוי עושה בהם את מלאכת עצמו. לעומת זאת, לפי הרי"ף [על פי ביאורו של הרא"ש פ"א ס' לו], דרשה זו אוסרת רק שבכליו של ישראל תיעשה מלאכה למענו, אך מדין תורה אין איסור בגוי העושה בכלים אלו מלאכה לעצמו. נראה ששיטת תוספות מבוססת על ההבנה שלאדם יש אחריות שסביבתו הקרובה תשבות בשבת, ולכן עליו להשבית את כליו בשבת. לעומת זאת, שיטת הרי"ף מבוססת על ההבנה שתורף האיסור הוא שמלאכת האדם תיעשה בשבת, ולכן גם דין שביתת כלים אוסר רק כאשר נעשית בהם מלאכתו⁶.

מדברי הרמב"ם עולה שיטה שלישית בעניין זה. הרמב"ם אינו מזכיר את חובת השבתת בנו ובתו, ונראה שלשיטתו הכתוב "אתה ובנך ובתך" אינו מלמד שהאב מוזהר שבניו לא יעשו מלאכה בשבת, אלא הוא מלמד שכל אחד ואחד מבני ישראל מוזהרים על שמירת השבת – הבנים והבנות כמו האבות⁷. נמצא, כי לשיטת הרמב"ם, האדם מצווה על שביתת עבדו, אמתו ובהמתו בלבד⁸. נראה שלשיטתו ציווי אינו נובע לא מאחריות שסביבתו תימנע ממלאכה בשבת, ולא מאיסור שמלאכתו תיעשה בשבת, אלא מחובת האדון לתת יום מנוחה לעבדיו ולבהמותיו⁹.

⁴ עניין זה נידון בהרחבה בשיעור החמישה עשר [מלאכות הנעשות מאליהן בשבת], ובו התבאר שלפי התוספתא והמכילתא דרשב"י איסור זה קיים רק לפי בית שמאי, ואילו לפי הירושלמי האיסור קיים גם לפי בית הלל.

⁵ לשיטת רוב הראשונים, דין זה קיים לשיטת בית שמאי בלבד.

⁶ עיין על כך בשיעור השמונה עשר [שביתת כלים].

⁷ עי' על כך בשלהי השיעור השישה עשר [שביתת בנו ובתו].

⁸ לשיטת הרמב"ם [הל' שבת פ"ו ה"א], איסור מלאכה הנעשית על ידי גוי בשבת הוא מדרבנן בלבד – "כדי שלא תהיה שבת קלה בעיניהן ויבואו לעשות בעצמן".

⁹ כן נראה משיטת הרמב"ם בגדר מחמר; עי' על כך בשיעור החמישי [איסור מחמר]. [ועי' אור שמח [הל' שבת פכ"ה הכ"ו] ההולך בדרך דומה, אך מבאר את טעם חובת השבתת העבדים והבהמות באופן שונה].

שיטה זו מבוססת על הבחנה בין שני היבטים שונים הקיימים בשבת: קדושה ומנוחה¹⁰. לפי שיטה זו, איסור עשיית מלאכה האמור בפרשת יתרו נובע מחמת קדושת השבת, והוא מוטל על גופו של האדם בלבד¹¹. לעומת זאת, חובת השבת העבדים והבהמות נובעת מחמת חובת המנוחה הקיימת בשבת.

לסיכום: קיימות שלוש שיטות מרכזיות בגדר איסור עשיית מלאכה בשבת:

- א. על כל אדם מוטלת אחריות שבסביבתו לא תיעשה מלאכה בשבת.
- ב. קיים איסור שמלאכת האדם תיעשה בשבת, גם כאשר הוא אינו עושה אותה בידיו.
- ג. האיסור הוא שהאדם לא יעשה מלאכה בגופו.

עם זאת, במהלך השיעורים ראינו כי מדברי הראשונים עולות דרכים נוספות בביאור דיני שביתת בנו ובתו ועבדו ואמתו.

בעזרת ה' בשיעורים הבאים נעסוק בגדרי מצות "זכור את יום השבת לקדשו" ובגדרי 'כבוד שבת' ו'עונג שבת'.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

---

¹⁰ לסיכום השיטות השונות בעניין זה עיין בשיעור השביעי [פניה של השבת בפרשיות השונות].

¹¹ נראה שבשיטה עקרונית זו בגדר איסור עשיית מלאכה בשבת נוקט הבית מאיר [אבן העזר סי' ה סעי' ד], הטוען שאיסור עשיית מלאכה בשבת הוא 'איסור גברא' הנובע מחובת השביתה המוטלת על גופו של האדם, ולכן לא שייכת בו שליחות. [עיין על כך בשיעור הארבעה עשר [גדר איסור עשיית מלאכה בשבת]].